

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

תמיד לב | מסעות אלכסנדר מוקדון

מה הפיל את השליט הבלתי מנוצה?

מטען עצום טמון באגדה זו של חז"ל, על אחד מהאנשים שהשפיעו יותר מכולם על העולם בזמנם, ואולי בכל הזמנים – אלכסנדר מוקדון, שליט יוון. איך מזהים את המטען העצום? הוא ניכר בשאלות ששואל אלכסנדר הגדול, שחלקן נוגעות לסוגיות מהותיות ביותר. הוא ניכר גם בהופעתה של תופעה פלאית – עיר של נשים. לסיום, האגדה מגיעה עד שערי גן עדן, שם מתרחש שיא העלילה, מה שמעיד גם כן על משמעות עמוקה. מן הראוי היה להקדיש מאמר שלם לכל שלב באגדה, וכל שורה בדיון בין אלכסנדר ובין הזקנים, אבל כאן ניגע רק בשתי נקודות: סיום האגדה, והשלב החריג בשיחה עם זקני הנגב.

ויכוחים רבים בין חכמי ישראל לאומות העולם מצויים בתלמוד. רובם נגמרים בניצחון ישראלי. זקני הנגב, שכנראה אינם חכמי ירושלים או אנשי הסנהדרין, נוהגים אחרת מהמקובל באגדות חז"ל, ומסרבים לענות על חלק מהשאלות. פעם הם אינם עונים, פעם הם טוענים שהשטן התערב בדבריהם, פעם אלכסנדר טוען שתשובתו טובה יותר והם אינם מגיבים. בין הפעמים הללו נמצאות שתיים משלוש השאלות האחרונות. כשהם אומרים לו שכדאי לשנוא את המלכות, הוא חולק עליהם; כשהם מסרבים לקבוע שאחד מהם עדיף על השאר, הוא זועם ומבקש להורגם. מדוע שתי התשובות הללו הטרידו אותו במיוחד?

זקני הנגב ידעו שאלכסנדר הגדול מנסה לכבוש את העולם. הוא עבר דרכם בדרכו לאפריקה, במסגרת מסע הכיבושים הנרחב שלו. שאלותיו מתקשרות עם השאיפות שלו לכבוש את כל המרחב. אלכסנדר היה מחובר לפילוסופיה היוונית, ונראה שהוא רצה לכבוש גם את מרחב הדעת. אולם מה שהוציא אותו משלוותו היה ההתנגדות לשלטון. זקני הנגב הפגינו חכמה עמוקה, ולבסוף טענו שכדאי להתרחק מהשלטון, ואף לא ייחסו לאחד מהם עליונות על חבריו. הם שיקפו את הניגוד הגמור לרדיפת השררה, ואת זה אלכסנדר כבר לא קיבל.

רדיפת הכבוד התגלתה בקלוונה לאחר מכן. כשרצה לכבוש את עיר הנשים, הן דחקו אותו לפינה: אם ננצח אותך – זה ישפיל את כבודך, וגם אם תנצח אותנו – ילעגו לך שאתה חזק מול חלשים. מנהיג שקול וענייני היה דוחה זאת; אם יש סיבה אסטרטגית או אינטרס מדיני לכבוש ארץ כלשהי, יש לכבוש אותה בלי לחשוב על הנזק הקל שייגרם לתדמית. אולם אצל אלכסנדר המניע המרכזי היה התדמית, הכבוד, וזה מה שהפיל אותו. אם הכבוד הוא החשוב לך, תישאר בצד המפסיד.

אמירה זו התחדדה לאלכסנדר דרך גלגל עינו של האדם, שכבד יותר מכל כסף וזהב שבעולם, אבל עפר גובר עליו. המהרש"א מסביר כי הגלגל הוא המקיף את העין, ואינו העין עצמה. ייתכן שחלקו של אלכסנדר הוא החלק החיצוני של הראייה. הרדיפה אחר הנראות, אחר התדמית והכבוד כלפי חוץ. מי שכל שאיפותיו חיצוניות – לעולם לא יגיע לאושר הפנימי. לעמתו, מי שמשים את עצמו כעפר, ומתמקד ברצון הפנימי הכן והפשוט, אושרו יכול להיות גדול משל כל רודפי הכבוד.

עשרה דברים שאל אלכסנדרוס מוקדון את זקני הנגב. אמר להן: מן השמים לארץ רחוק, או ממזרח למערב? אמרו לו: ממזרח למערב, תדע: שהרי חמה במזרח - הכל מסתכלין בה, חמה במערב - הכל מסתכלין בה, חמה באמצע רקיע - אין הכל מסתכלין בה... אמר להן: מה יעביד איניש ויתקבל על ברייתא? אמרו: יסני מלכו ושלטן. אמר להן: דידי טבא מדידכו - ירחם מלכו ושלטן, ויעבד טיבו עם בני אינשא. אמר להן: אידין מנכון חכים יתיר? אמרו לו: כולנא כחדא שוויין. דהא כל מילתא דאמרת לנא - בחד פתרנא לך. אמר להן: מה דין אתריסתון לקבלי? אמרו ליה: סטנא נצח. אמר להן: הא אנא מקטילנא יתכון בגזירת מלכין! אמרו ליה: שלטן ביד מלכא, ולא יאי למלכא כזב...

מטא להווא מחוזא דכוליה נשי, בעי למיעבד קרבא בהדייהו. אמרו ליה: אי קטלת לן - יאמרו נשי קטל, אי קטילנא לך - יאמרו מלכא דקטלוהו נשי...

מטא לפתחא דגן עדן, רמא קלא: פתחו לי בבא! אמרו ליה: זה השער לה' וגו'. אמר להון: אנא נמי מלכא אנא, מיחשב חשיבנא, הבו לי מידי! יהבו ליה גולגלתא חדא, אתייה תקליה לכוליה דהבא וכספא דידיה בהדיה - לא הוה מתקליה. אמר להון לרבנן: מאי האי? אמרי: גולגלתא דעינא דבישרא ודמא - דלא קא שבע...